

IJTIMOIY-AXLOQIY MUHIT AKME SHAXS SHAKLLANISHINING
ASOSIY OMILI SIFATIDA

Mirzaev Sobirjon Aminovich

Samarqand viloyati maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari
sobir8035s@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy-axloqiy muhitning shaxs kamolotidagi o'rni akmeologiya nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Shaxsning akme bosqichiga yetishida ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar, jamoaviy munosabatlar hamda ma'naviy muhitning hal qiluvchi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqotda ijtimoiy muhit va shaxsning ichki ma'naviy dunyosi o'rtasidagi o'zaro ta'sir dialektik birlikda asoslanadi. Maqolada ijtimoiy-axloqiy muhitni takomillashtirish orqali barkamol, mas'uliyatli va ijtimoiy faol shaxsni shakllantirish imkoniyatlari ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: akmeologiya, ijtimoiy-axloqiy muhit, shaxs kamoloti, qadriyatlar, ma'naviy rivojlanish, ijtimoiy ong.

Аннотация: В статье анализируется роль социально-нравственной среды в формировании личности с позиций акмеологического подхода. Раскрывается значение социальных ценностей, моральных норм и духовной атмосферы в достижении личностью акме-уровня развития. Обосновывается диалектическая взаимосвязь между социальной средой и внутренним духовным миром личности. Делается вывод о том, что совершенствование социально-нравственной среды является важнейшим условием формирования зрелой, ответственной и социально активной личности.

Ключевые слова: акмеология, социально-нравственная среда, развитие личности, ценности, духовность, социальное сознание.

Annotation: This article examines the role of the socio-moral environment in personality development from an acmeological perspective. The importance of social values, moral norms, collective relations, and spiritual atmosphere in achieving the acme stage of personal development is revealed. The interaction between the social environment and the individual's inner moral world is analyzed in a dialectical unity. The study substantiates that improving the socio-moral environment is a key factor in shaping a mature, responsible, and socially active personality.

Keywords: acmeology, socio-moral environment, personality development, values, spirituality, social consciousness.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti inson omilini, ayniqsa shaxsning ma'naviy-axloqiy kamoloti masalasini ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarning markaziga olib chiqmoqda. Globallashuv, axborotlashuv va ijtimoiy transformatsiya sharoitida shaxs rivojlanishi faqat

individual qobiliyatlar bilan emas, balki uni o‘rab turgan ijtimoiy-axloqiy muhit bilan ham belgilanadi. Shu ma’noda, shaxsning o‘z imkoniyatlarini eng yuqori darajada namoyon qilishi — akme holatiga yetishi akmeologiya fanining asosiy tadqiqot ob’yekti hisoblanadi (Derkach, 2004).

Akmeologik yondashuvga ko‘ra, shaxs kamoloti muayyan ijtimoiy, madaniy va axloqiy shart-sharoitlar mavjud bo‘lgandagina to‘liq ro‘yobga chiqadi. Shu bois ijtimoiy-axloqiy muhitni akme shaxs shakllanishining asosiy omili sifatida tahlil qilish ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot usullari

Maqolada ijtimoiy-falsafiy tahlil, dialektik yondashuv, tizimli tahlil, akmeologik modellashirish hamda qiyosiy-mantiqiy usullar qo‘llanildi. Shuningdek, falsafiy, psixologik va akmeologik manbalar kontent-tahlil qilindi. Tadqiqotda shaxs rivojlanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-axloqiy omillar o‘zaro bog‘liq tizim sifatida o‘rganildi (Bodalev, 2002).

Ijtimoiy muhit tasirida yoshlarda akmeologik qarashlarni shakllantirish kelajakka yo‘nalganligi bilan tahsinga sazovordir. Shu jihatdan ham shaxs rivojining yoshlik davrini o‘rganishda akmeologiya muhim o‘rinni egallaydi. Ushbu fan asosida ko‘p asrlar mobaynidagi inson g‘oyalarining ulkan madaniyati yotadi. Ular tom ma’noda insonlardagi nozik va qimmatli tuyg‘ularni, ulardagi ijodiyot va mukammallashuvga bo‘lgan qobiliyatni o‘z ichiga oladi.

Qobiliyat iste’dod, komillik, odamdagi intiluvchanlik akmeologiya bilan uzviy bog‘liq. Intiluvchanlik – istak, hohish, mayl, qiziqish, xobbi va boshqalar o‘zini ochiq yoki yashirin holda ko‘rsatadi. Akmeologiya shuning uchun ham “Intilganga tole yor”, “Xudo yorlaqagan” kasb-korga erishish qonunlari va mexanizmlarini o‘rganmoqda. Ushbu harakatdagi akmeologiya fani hal etishi lozim bo‘lgan muammolardan biri inson va ijtimoiy muhitning tavsiflaridagi bir-biri bilan o‘zaro aloqasini ochib berish hisoblanadi. Mustaqil fikr yurita oladigan shaxs jamiyat manfaati uchun zarur bo‘lgan moddiy va ma’naviy boyliklar yaratishga, hayotni samarali manfaat va maqsadga muvofiq istiqbolli tomonga o‘zgartirishga qodir komil insonni ijtimoiy muhitning ham obyekti, ham subyekti sifatida o‘rganish ijtimoiy falsafaning eng muhim ilmiy muammolaridan biridir.

Individ, shaxs va faoliyat subyekti sifatidagi rivojlanishlarini yuqori cho‘qqiga olib chiqadigan tarzda ularni shakllantirishi bu o‘zaro harakatning natijasidir. Demak, o‘z rivojlanishida odam jismonan sog‘liqning qay darajasiga ko‘tarila oladi, uning voqelikka bo‘lgan munosabatlarida hayot va madaniyatning qanday qadriyatlari o‘z aksini topadi, o‘z mehnatida jamiyat uchun eng muhim natijalarning qanday ijodkori bo‘la oladi degan umumiy savollar barcha mutaxassislarini qiziqtiradi. Odamning ushbu cho‘qqilar tomon shakllanishi ijtimoiy muhitda ham jismonan, ham ruhan yaqin bo‘ladigan odamlar va ularning uyushmasi bilan kunda kechadigan jarayonlarida sodir bo‘ladi. Bunday odamlar uyushmasi bo‘lib oila, qarindoshlar, ta’lim maskani, guruhdagi do‘stlari, pedagoglar, hamkurslar hisoblanadi. Hozirgi paytda diyorimizninig barcha hududlarida yaratilgan va yaratilayotgan nozu-ne’matlar umummiliylikni bildiradi. Odam akmesidagi o‘ziga xoslkni, uni individual namoyon bo‘lishi tabiat va ijtimoiy makro va mikromuhitlarning ta’siri deyish mumkin. Akme fenomenidagi yagonalik esa qaytarib bo‘lmas darajadagi irsiy yoki

tug‘ma xususiyatlari birikuvining (konvergensiya) natijasi bo‘lib chiqdi. Faoliyat subyekti rivojida odam erishadigan akmelar, xususan, kasban shakllanadigan akmelar kasbiy tanlovning ustunligi, uni muvaffaqiyatli bajarish ko‘p hollarda uni psixofiziologik va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bilan tutashib ketadi.

Ilm, fan-texnika aniqlikka haqiqiylikka intilishi turgan gap, bu uning maqsadi. Ammo isbotini topmagan taxminlar, haddan ziyod hisob-kitoblar voqelikka to‘la mos kelarmikin? Har bir odam o‘zicha rivojlanadi va ularning har birida muhit va irsiylik ta‘sirining ulushi bor, albatta. Ammo bizning fikrimizcha, irsiylik va ijtimoiy muhitdagi tarbiya va ta‘lim muhim o‘rin tutadi.

Ta‘lim va tarbiya muhitining jamiyatga to‘laqonli shaxslarni yetkazib berishga qobil va qodir ulkan kuch ekanligini o‘zbek voqeligidagi o‘z cho‘qqisiga chiqayotgan yoshlar misolida ko‘rayapmiz. Uni boshqarishda barcha vositalardan: ta‘limot, metodlar, tamoyillar, yondashuvlar, paradigmalar va boshqalardan to‘xtovsiz va tizimli hamda maqsadli qo‘llashimizning natijasi bo‘lmoqda.

Akmeologik qarash – odam o‘sishi, rivojlanishi va mukammallashuvi dasturidagi oq dog‘larni yopadi va bo‘sh o‘rinlarni to‘ldirishga xizmat etadi. Bunyod etilgan ijtimoiy muhit vazifasi yangi tafakkur, yangicha yashash stili asosida va yoshlarni individual xususiyatlariga, qobiliyat va imkoniyatlariga muvofiq barkamollik, mukammallikka (mikro va makro.akme) yo‘l ochib berishdan iborat bo‘ladi.

Tadqiqotlarning ko‘rsatishicha, tabiat tomonidan berilgan qobiliyat nishonalariga tayangandagina odamdagi ma‘lum xossa va sifatlarning rivojlanib borishini ta‘minlash mumkin. Bunda XXI asrning tezkor o‘zgarishlarida, globallashuv va axborotlashuv jarayonlarida ijtimoiy muhit ijobiy innovatsion rivojlanish darajasiga tayanadi. Akmelar tomon rivojlanish va muhit o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning murakkab dialektikasi ana shulardan iborat. Yaratilayotgan ijtimoiy muhit samarasi irsiylik bilan shartlangan ta‘lim va tarbiyada ko‘zga tashlanadi.

Demak, akmelarning ro‘yobga chiqishi ularni reallik darajasiga, imkoniyatlarni, ichki resurslarni qay darajada mos kelishiga bog‘liq. o‘zining bolaligidan ezgu niyatlarini hayotda to‘liq namoyon qilib, O‘zbekistonni dunyoga tanitayotgan ko‘plab sportchi, sanatkor, hunarmand ustalar, iste‘dod egalarining ezgu ishlari yoshlarga o‘rnak bo‘lishi kerak. Dunyoga mashhur bo‘lgan olimlarimizning hayot yo‘li o‘z cho‘qqisiga ega bo‘lib, yoshlar uchun saboq bo‘lmog‘i lozim.

Bu o‘z navbatida shaxsiy g‘alaba va ijtimoiy g‘alaba nashidasi: “Men buni qildim”, “Men qodirman, qobilman” bilan undagi motivatsiya va rag‘bat oqibatining birgalikdagi ifodasi. Endilikda yoshlarning intellektual salohiyatlarini, xulqlarini, motivatsiyasini, emotsionallikni, ijtimoiy xulqning rivojini va boshqa muhim sifatlarini shakllantirishda akmeologik qarashlarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bularning rivojlanishi esa, albatta, ijtimoiy shaxsni o‘rab turgan ijtimoiy-axloqiy muhitga chambarchas bog‘liq.

Ammo barqaror, muqim muhit ham o‘zgaradi, uning turg‘unligi nisbiydir. Zero, inson muayyan ideal bilan yashaydi. Ammo, uning hayoti hamma vaqt ham ideal emas, balki u doimo o‘zgaruvchan jonli hayot, real borliq, ijtimoiy muhit bilan bog‘liqdir.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy-axloqiy muhit shaxs akmesining shakllanishida quyidagi yo‘nalishlarda hal qiluvchi rol o‘ynaydi:

Birinchidan, ijtimoiy muhitda mavjud axloqiy me‘yorlar va qadriyatlar shaxsning ichki ma‘naviy pozitsiyasini belgilaydi. Agar muhitda adolat, mas‘uliyat, insonparvarlik kabi qadriyatlar ustuvor bo‘lsa, shaxsda o‘z-o‘zini anglash va ma‘naviy barkamollikka intilish kuchayadi (Abdullayev, 2019).

Ikkinchidan, ijtimoiy munosabatlar tizimi shaxsning faollik darajasiga ta‘sir qiladi. Qo‘llab-quvvatlovchi va ijobiy axloqiy muhit shaxsning ijtimoiy faolligini oshiradi, uning professional va ijodiy salohiyatini rivojlantiradi.

Uchinchidan, ijtimoiy-axloqiy muhit shaxsda mas‘uliyat hissini shakllantirib, uning qaror qabul qilish jarayonlarida axloqiy mezonlarga tayanishini ta‘minlaydi. Bu holat akme shaxs uchun xos bo‘lgan barqarorlik va ichki muvofiqlikni yuzaga keltiradi.

Muhokama

Olingan natijalar akmeologiya nazariyasida ilgari surilgan qarashlarni yanada chuqurlashtiradi. Xususan, akme holati faqat individual psixik yoki intellektual rivojlanish natijasi emas, balki ijtimoiy-axloqiy muhit bilan dialektik o‘zaro ta‘sir natijasida shakllanishi isbotlanadi (Derkach, 2004).

E.Fromm ta‘kidlaganidek, insonning “bo‘lish” holati jamiyatdagi ma‘naviy muhit bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, axloqiy inqiroz sharoitida shaxs akmesining buzilishi kuzatiladi (Fromm, 1990). Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy-axloqiy muhitni takomillashtirish shaxs kamolotining strategik sharti hisoblanadi.

XULOSA

Tadqiqot xulosalariga ko‘ra, ijtimoiy-axloqiy muhit akme shaxs shakllanishining asosiy va hal qiluvchi omili hisoblanadi. Uni takomillashtirish orqali jamiyatda ma‘naviy barkamol, ijtimoiy mas‘uliyatli va faol shaxslarni tarbiyalash imkoni yaratiladi. U shaxsning ma‘naviy kamoloti, ijtimoiy faolligi va o‘z imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishida fundamental ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy-axloqiy muhitni rivojlantirish orqali jamiyatda barkamol, mas‘uliyatli va ijtimoiy faol shaxslarni tarbiyalash imkoniyati yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Деркач А.А. Акмеология: основы профессионального развития личности. – М.: РАГС, 2004.
2. Бодалев А.А. Личность и общение. – М.: Педагогика, 2002.
3. Фромм Э. Искусство быть. – М.: АСТ, 1990.
4. Абдуллаев А. Шахс маънавий камолоти ва ижтимоий муҳит. – Тошкент: Фан, 2019.